

IMEΘΕ

Τεύχος: 19 - 2011
Τιμή: 2.500 €

Ετήσια Έκδοση του ΙΜΕ
για τον Πολιτισμό & την Τεχνολογία

ΙΔΡΥΜΑ ΜΕΙΖΟΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΟΙ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟΙ ΙΕΡΟΔΙΚΑΣΤΙΚΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ (ΣΙΤΖΙΑ) ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ:

Προβλήματα ταξινόμησης*

Γ ΜΕΡΟΣ Ι (2001)

ΑΝΤΩΝΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το άρθρο ξεκινά με την ιστορία των ιεροδικαστικών κωδίκων (σιτζιά) της Βέροιας από την ανεύρεσή τους στο παλιό οθωμανικό δικαστήριο της πόλης το 1918 και εξής. Η αναδρομή αυτή αξιοποιείται για να δοθούν ερμηνείες και να προταθούν λύσεις σε δύο ζητήματα: πρώτον, την αριθμηση που φέρουν κάποιοι κώδικες στο εξώφυλλό τους και η οποία δε συμφωνεί με το σημερινό κατάλογο του αρχείου της Βέροιας και, δεύτερον, το φαινομενικά παράλογο τρόπο με τον οποίο έχει γίνει η σεληδαρίθμηση των κωδίκων. Με τη βοήθεια και του παραρτήματος αποδεικνύεται πως οι αριθμήσεις αυτές έχουν σειρά και λογική που προκύπτουν από τον τρόπο αρχαικού χειρισμού των κωδίκων κατά τον 20ό αιώνα.

ANTONIOS ANASTASOPOULOS

The Ottoman Court Registers (ser'iyе
sicilleri) of Veria: Classification Problems

ABSTRACT

The introductory section of the paper is dedicated to the history of the Ottoman court registers of Veria since their discovery in the old Ottoman courthouse of the town in 1918. The author discusses two issues in the light of this account: the numbering that some of the registers bear on their covers (these numbers do not coincide with the respective numbers of the catalogue of the archive of Veria) and the page numbering of the registers. As is illustrated by the appendix and discussed in the article, both the cover and the page numberings are not as irrational as they originally appear to be, but can be accounted for on the basis of the handling of the registers in the course of the twentieth century.

Οι εκατόν είκοσι εννέα (129) κώδικες του ιεροδικείου Βεροίας αποτελούν ένα πολύ σημαντικό τμήμα του υλικού των Γ.Α.Κ. – Αρχείων Νομού Ημαθίας που έχουν ως έδρα τη Βέροια. Οι κώδικες καλύπτουν τη χρονική περίοδο 1602-1882 (1011-1308 από Εγίρας) και η κατάσταση διατήρησής τους ποικίλλει. Άλλοι σώζονται σε καλή κατάσταση ως δεμένοι τόμοι, άλλοι αποτελούν σύνολα σπαραγμάτων, ενώ κάποιοι κατ' επίφαση τόμοι είναι στην πραγματικότητα ένα εξώφυλλο ή ένα μεμονωμένο φύλλο. Οι κώδικες που μπορούν να θεωρηθούν πλήρως σωζόμενα σώματα σίγουρα δεν ξεπερνούν τους πενήντα πέντε. Οι μισοί περίπου από αυτούς προέρχονται από τα έτη μετά το 1780, στην ουσία από το 19ο αιώνα, του οποίου σχεδόν όλοι οι υπάρχοντες κώδικες σώζονται σε σχετικά καλή κατάσταση.

Η ιστορία των κωδίκων στον 20ό αιώνα

Κύριο αντικείμενο αυτού του άρθρου αποτελεί η εξέταση του ζητήματος της σεληδαρίθμησης των οθωμανικών κωδίκων της Βέροιας. Απαραίτητο ζητούμενο για να γίνει αυτό είναι η γνώση της ιστορίας τους σε συνάρτηση με τον τρόπο συγκρότησής τους, τουλάχιστον από την ενσωμάτωση της Βέροιας στο ελληνικό κράτος και μετά. Στη συνέχεια θα επιχειρήσουμε να δώσουμε ένα περίγραμμα της ιστορίας των κωδίκων στο βαθμό που αυτή είναι δυνατό να ανασυντεθεί. Έχουμε συναίσθηση των αδυναμιών αυτής της απόπειρας, καθώς εκτός από αρκετές πληροφορίες υπάρχουν και πολλά κενά¹.

Οι κώδικες ανακαλύφθηκαν στα υπόγεια του παλιού οθωμανικού δικαστηρίου της Βέροιας το 1918 από τον τότε υποδιοικητή Βέροιας. Από το 1921 φυλάσσονταν στις αποθήκες των Γενικών Αρχείων του Κράτους στην Αθήνα, ενώ από το 1931 και έως την ίδρυση των Γ.Α.Κ. – Αρχείων Νομού Ημαθίας εντάχθηκαν στο «Μόνιμον Τοπικόν Ιστορικόν Αρχείον Βεροίας» (Μ.Τ.Ι.Α. Βεροίας), το οποίο είχε ιδρυθεί τον προηγούμενο χρόνο με προεδρικό διάταγμα που υπέγραψαν ο Αλέξανδρος Ζαΐμης ως Πρόεδρος της Δημοκρατίας και ο Γεώργιος Παπανδρέου ως υπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων. Το Μ.Τ.Ι.Α. Βεροίας υπαγόταν υπηρεσιακά στο Υπουργείο Παιδείας και βρισκόταν υπό την εποπτεία των Γενικών Αρχείων του Κράτους. Οι ανάγκες του εξυπηρετούνταν όμως από το Δήμο Βεροίας.

Σύμφωνα με πληροφορία εγγράφου του 1949, ο βοηθός διερμηνέας του Πρωτοδικείου Βεροίας Γεώργιος Κανάκης είχε συντάξει πρακτικό με ημερομηνία 9 Φεβρουαρίου 1921 στο οποίο αναφέρονταν πενήντα έξι (56) οθωμανικοί κώδικες². Αυτή είναι η παλαιότερη γνωστή γραπτή πληροφορία για τον αριθμό των κωδίκων.

Ο Αντώνιος Σιγάλας δημοσίευσε το 1939 χρονολογικό κατάλογο των πενήντα έξι κωδίκων της Βέροιας, τους οποίους εξέτασε με τη συνδρομή του Κανάκη³. Ο Σιγάλας επισκέφθηκε τη Βέροια το Φεβρουάριο του 1931 και βρήκε τους κώδικες σε καλή κατάσταση στο δημαρχείο της πόλης. Πλην των πενήντα έξι τόμων υπήρχαν όμως και «δύο δέματα ατάκτως κατεσπαρμένων φύλλων ή τευκών ποικίλου περιεχομένου και διαφόρου χρονολογίας... Το σύνολον των φύλλων και τεμαχίων τούτων ισοδυναμεί προς δεκαπέντε περίπου κώδικας του όγγου (sic) των προηγουμένων⁴. Ο κατάλογος του Σιγάλα δεν ταυτίζεται με το σημερινό του αρχείου, αν και με αντιπαραβολή μπορεί κανείς να προβεί στην ταύτιση ενός σημαντικού αριθμού κωδίκων (ευκολότερα εκείνων του 19ου αιώνα και πιο δύσκολα των παλιότερων). Συμπίπτει όμως ουσιαστικά με τον κατάλογο Αραπίδη, που θα αναφερθεί παρακάτω.

Τον Οκτώβριο του 1940 οι κώδικες τοποθετήθηκαν στο υπόγειο του καταστήματος των αδελφών Πολυζωΐδη στη Βέροια, από όπου μεταφέρθηκαν τμηματικά στη Θεσσαλονίκη από τον Ιωάννη Βασδραβέλλη για μετάφραση από επιτροπή που είχε συσταθεί γι' αυτό το σκοπό⁵. Ο Βασδραβέλλης επέστρεψε στο κατάστημα Πολυζωΐδη τους κώδικες των οποίων η επεξεργασία είχε ολοκληρωθεί και το υλικό παρέμεινε εκεί για χρόνια. Στις 17 Ιουνίου 1949 το κιβώτιο με τους κώδικες ανοίχθηκε στο δημαρχείο της Βέροιας, όπου είχε μεταφερθεί «τελευταίως», και επανασφραγίστηκε αφού ενσωματώθηκαν στους κώδικες που περιείχε ακόμα δώδεκα (12), που είχαν αποχωριστεί από τους υπόλοιπους⁶. Κατόπιν το κιβώτιο μεταφέρθηκε προς φύλαξη στο υπόγειο του κτηρίου της «Τράπεζας Βεροίας». Άλλη επιτροπή το άνοιξε ξανά στις 29 Δεκεμβρίου 1949 και μέτρησε πενήντα τέσσερις (54) τόμους, καθώς και τρία (3) «δέματα ατάκτως δεδεμένων τόμων». Επισήμανε ότι έλειπαν οι τόμοι υπ' αριθμόν 20 και υπ' αριθμόν 38 από τους πενήντα έξι του πρακτικού του 1921 και εκτίμησε πως ίσως βρίσκονταν μεταξύ των τριών δεμάτων⁷.

Το 1949 αποφασίστηκε επίσης η επαναλειτουργία του Μ.Τ.Ι.Α., αλλά το αρχείο ουσιαστικά επαναδραστηριοποιήθηκε το 1952. Ως διευθυντής και μεταφραστής των οθωμανικών κωδίκων προσλήφθηκε τότε ο Χαράλαμπος Αραπίδης. Την 1η Ιουνίου 1953 το κιβώτιο με τους κώδικες μεταφέρθηκε από την «Τράπεζαν Βεροίας» στο παράρτημα Βέροιας της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών στην οικοδομή των αδελφών Πολυζωΐδη, όπου συστεγαζόταν το Μ.Τ.Ι.Α. Αποσφραγίστηκε από επιτροπή, πιστοποιήθηκε πως η κατάσταση είχε όπως ακριβώς το Δεκέμβριο του 1949 και οι κώδικες παραδόθηκαν στο διευθυντή του αρχείου «προς συστηματικήν ταξινόμειν και μετάφρασιν τούτων». Ο Αραπίδης συνέταξε περιλήψεις των περισσότερων καταχωρίσεων του κώδικα που κατά το σημερινό κατάλογο του αρχείου φέρει τον αριθμό 15 (καλύπτει τα έτη 1049-51 από Εγίρας [1639-42]). Πέθανε το 1959 και δε βρέθηκε διάδοχός του⁸. Σύμφωνα με έγγραφο του δημαρχού της Βεροίας με ημερομηνία 3 Φεβρουαρίου 1958, οι κώδικες είχαν μεταφερθεί τότε στο κτήριο του Ο.Τ.Ε., ενώ κατά τη δεκαετία του 1970 βρίσκονταν στο Μ.Τ.Ι.Α., το οποίο στεγαζόταν στο δημαρχείο της Βέροιας.

Σήμερα υπάρχει ακρονολόγητος κατάλογος των πενήντα έξι (56) κωδίκων του Μ.Τ.Ι.Α. Βεροίας με την υπογραφή «Χαρ. Αραπ.», δηλαδή Χαράλαμπος Αραπίδης. Στον κατάλογο σημειώνεται ότι λείπουν οι κώδικες 20 και 38, όπως υποδείκνυε το πρακτικό του Δεκεμβρίου του 1949, καθώς και ότι υπήρχαν «και τρία δέματα διαφόρων χρονολογιών ατάκτως δεδεμένων (sic)». Προφανώς, ο κατάλογος αυτός συντάχθηκε με βάση το πρακτικό του 1921, όταν ο Αραπίδης παρήγαγε επίσημα τους κώδικες τον Ιούνιο του 1953. Οι δύο κώδικες που έλειπαν

σε σχέση με το προπολεμικό πρακτικό κάλυπταν τα έτη 1119-30 και 1252-53 από Εγίρας⁹. Σύμφωνα με το σημερινό κατάλογο του αρχείου, σώζεται ένας τόμος, καθώς και σπαράγματα που καλύπτουν αυτές τις περιόδους. Επομένως, είναι πολύ πιθανό, αν και όχι βέβαιο, ότι η επιτροπή του 1949 είχε δίκιο στην εκτίμησή της πως οι δύο τόμοι που έλειπαν βρίσκονταν μεταξύ των τριών ατάκτως δεδεμένων τόμων. Επιπλέον, κάτι τέτοιο θα συμφωνούσε με την πληροφορία εγγράφου του δημαρχού της Βεροίας με ημερομηνία 25 Ιανουαρίου 1952 ότι στο κιβώτιο βρίσκονταν αρχικά σαράντα τέσσερις (44) κώδικες, στους οποίους προστέθηκαν άλλοι δώδεκα (12), δηλαδή συνολικά πενήντα έξι (56)¹⁰. Στο όσμείο αυτό πρέπει να επισημανθεί επίσης πως ο Διαμάντης ανέφερε το 1973 πως έλειπαν οι κώδικες που κάλυπταν τα έτη 1011 και 1282-83 από Εγίρας, δηλαδή διαφωνούσε με τον Αραπίδη¹¹. Δεδομένου όμως ότι ο τελευταίος ήταν αυτόπτης μάρτυρας και γνώστης της τουρκικής, θα πρέπει να προτιμηθεί η δική του εκδοχή. Το ενδιαφέρον στοιχείο είναι πως η επιτροπή του Δεκεμβρίου 1949 επισήμανε πως έλειπαν οι τόμοι 20 και 38 κατά το πρακτικό του Κανάκ. Αυτή την πληροφορία αναπαράγει ο Αραπίδης· επομένως, πρέπει να θεωρήσουμε πως ο κατάλογός του αποτελεί πιστή αντιγραφή του πρακτικού εκείνου. Αν ο Διαμάντης έχει δίκιο στη δική του εκδοχή των χαμένων τόμων, θα πρέπει να υποθέσουμε πως ο Αραπίδης εφάρμοσε το συμπέρασμα της επιτροπής σε έναν κατάλογο που δεν ήταν ο γνήσιος του πρακτικού Κανάκ. Από την άλλη, ο Διαμάντης άφηνε να εννοηθεί πως είχε στη διάθεσή του το γνήσιο πρακτικό Κανάκ. Δεν αναφέρει όμως την πηγή από την οποία άντλησε την πληροφορία για τους χαμένους κώδικες.

Μοναδική παραφωνία στο ζήτημα του συνολικού αριθμού των κωδίκων αποτελεί ο Βασδραβέλλης, που ανέφερε το 1952 ότι το αρχείο της Βέροιας αποτελούνταν «εκ 57 κωδίκων και πολλών σπαραγμάτων»¹². Γιατί και μετά το θάνατο του Αραπίδη ο αριθμός των κωδίκων του αρχείου εξακολουθεί να είναι πενήντα τέσσερα (54) σε κατά καιρούς αναφορές (συχνά αποσιωπάτο η ύπαρξη των τριών δεμάτων των σπαραγμάτων)¹³. Η τελευταία διαθέσιμη αναφορά φέρει την ημερομηνία 15 Δεκεμβρίου 1980.

Η σημερινή ταξινόμηση σε 129 κώδικες έγινε από τον τότε διευθυντή του Ιστορικού Αρχείου Μακεδονίας Βασίλη Δημητριάδη και κοινοποιήθηκε στο Μ.Τ.Ι.Α. Βεροίας με έγγραφό του που φέρει τίτλο «Κατάλογος Τουρκικών Κωδίκων Ιστορικού Αρχείου Βεροίας» και ημερομηνία 2 Μαΐου 1984. Επομένως, η σημερινή μορφή των οθωμανικών κωδίκων της Βέροιας είναι προϊόν σχετικά πρόσφατης ερευνητικής επέμβασης¹⁴.

Παρ' ότι μπορούμε να παρακολουθήσουμε κατά τρόπο ικανοποιητικό την

πορεία των κωδίκων από το οθωμανικό δικαστήριο στα Γ.Α.Κ. – Αρχεία Νομού Ημαθίας, δυστυχώς δε βρίσκουμε στο αρχείο πληροφορίες για τη μεθοδολογία βάσει της οποίας αριθμήθηκαν και ταξινομήθηκαν οι κώδικες σε διάφορες εποχές. Το μόνο που υπάρχει είναι τυχαίες αναφορές, όπως π.χ. η μαρτυρία του Βασδραβέλλη πως λόγω των δυσκολιών της Κατοχής «ήτο φυσικώς αδύνατον να εργασθώμεν μεθοδικώς κατατάσσοντες τους κώδικες κατά σειράν χρονολογικήν και αριθμούντες κατά κώδικα και σελίδα, όπως εγένετο διά το Αρχεϊον Θεσσαλονίκης»¹⁵. Επίσης, στο φάκελο των Γ.Α.Κ. – Αρχείων Νομού Ημαθίας που περιέχει τις χειρόγραφες μεταφράσεις και περιλήψεις του Αραπίδη βρίσκεται ένα ανώνυμο αχρονολόγητο σημείωμα γραμμένο με παχύ μπλε μολύβι το οποίο αναφέρει: «11 τόμοι ατάκτως κατηγορημένοι».

Στη σωζόμενη μορφή τους οι κώδικες είναι αριθμημένοι και οι περισσότεροι φέρουν σελιδαρίθμηση. Όσοι σώζονται ως ενιαία σώματα ή έστω ως ουσιαστικά σπαράγματα με εξώφυλλο έχουν αριθμηθεί στο εξώφυλλο, συνήθως με παχύ κόκκινο μολύβι (τρεις με μπλε). Οι εσωτερικές σελίδες τους αριθμήθηκαν κανονικά ξεκινώντας από το ένα (1) με μπλε μελάνι ή με μολύβι. Κάποιοι κώδικες, όπως οι 7, 12, 18, 120-128 (με την εξαίρεση των πρώτων 35 σελίδων του 127), δεν έχουν σελιδαριθμηθεί καθόλου. Στην περίπτωση του υπ' αριθμόν 72 κώδικα, η σελιδαρίθμηση έχει γίνει τόσο από την αρχή προς το τέλος όσο και από το τέλος προς την αρχή. Ίσως ο λόγος να είναι η ύπαρξη κάποιων ένθετων μικρότερου μεγέθους τα οποία φαίνονται είτε από τη μια είτε από την άλλη κορυφή των κανονικών σελίδων, αλλά όχι και από τις δύο. Επίσης, ο κώδικας 126 φέρει σελιδαρίθμηση 1-379 με οθωμανικούς αριθμούς. Να είναι η πρωτότυπη;

Τα σπαράγματα και τα λυτά φύλλα σελιδαριθμήθηκαν ξεκινώντας από τον αριθμό ένα (1) χωρίς να ληφθούν υπόψη χρονολογικά ή κωδικολογικά κριτήρια. Το ζήτημα δεν είναι τόσο απλό και θα επανέλθουμε. Η πρώτη εντύπωση είναι ότι εκείνος που σελιδαριθμισε δεν είχε είτε το χρόνο είτε τις γνώσεις για να αριθμήσει τις σελίδες με επιστημονικό τρόπο.

Η αριθμηση των τόμων

Οι δεμένοι κώδικες διασώζουν στο εξώφυλλό τους αριθμηση. Αυτή η αριθμηση συνήθως γίνεται με παχύ κόκκινο μολύβι σε λευκή ετικέτα και πολύ σπανιότερα με κόκκινο ή μπλε μολύβι κατευθείαν πάνω στο εξώφυλλο.

Οι αριθμοί των εξωφύλλων δε συμφωνούν με τη σημερινή αριθμηση των κωδίκων βάσει του καταλόγου του αρχείου της Βέροιας. Παραδείγματος

χάρη, τον αριθμό 1 φέρει ο κώδικας 15 του αρχείου και τον αριθμό 2 ο 60. Ο μόνος κώδικας του οποίου οι δύο αριθμοί συμπίπτουν είναι ο 32, αλλά αυτό είναι τυχαίο. Επιπλέον, η αριθμηση από το 1 ως το 56 δείχνει να έχει γίνει χωρίς σύστημα. Σίγουρα δεν έχει ληφθεί υπόψη κανένα χρονολογικό κριτήριο: τόμοι διαφόρων ετών και αιώνων διαδέχονται ο ένας τον άλλο. Κατά συνέπεια, η σειρά των κωδίκων δεν ακολουθεί ούτε τη σειρά παλιότερων καταλόγων (Σιγάλα, Αραπίδη).

Αριθμηση φέρουν σαράντα έξι (46) κώδικες. Υπάρχουν όμως κενά και οι σωζόμενοι αριθμοί φτάνουν ως το 56. Επομένως, οι σαράντα έξι από τους πενήντα έξι κώδικες που απαριθμούνταν σε πρακτικά και αναφορές μπορούν εύκολα να ταυτιστούν. Απομένουν άλλοι δέκα (έντεκα για την ακρίβεια, διότι ένας από τους σαράντα έξι φέρει στο εξώφυλλο δυσανάγνωστο τον αριθμό 2, ο οποίος επαναλαμβάνεται και σε άλλο κώδικα) οι οποίοι πρέπει να έφεραν τέτοια αριθμηση. Αυτών οι ετικέτες έχουν ξεκολλήσει και χαθεί. Οι ετικέτες τριών από αυτούς τους κώδικες (51 για τον υπ' αριθμόν 112 κώδικα, 7 για τον 115 και 10 για τον 118) βρίσκονται αποκολλημένες μέσα στον υπ' αριθμόν 129 κώδικα, ο οποίος συγκροτείται από εξώφυλλα, ετικέτες και μικρά σπαράγματα. Σε άλλους δύο τουλάχιστον κώδικες (υπ' αριθμόν 66 και 74) υπάρχουν ίχνη κόλλας από ετικέτα. Όπως φαίνεται από το παράρτημα στο τέλος του άρθρου, σώζονται αρκετοί τόμοι χωρίς αριθμό, που θα μπορούσαν να αποτελούν τους δέκα που θα συμπλήρωναν τους πενήντα έξι.

Ποιος έθεσε αυτή την αριθμηση στα εξώφυλλα των κωδίκων; Άγνωστο. Μπορούμε πάντως να παρατηρήσουμε ότι στον υπ' αριθμόν 15 κώδικα ο Αραπίδης χρησιμοποίησε επίσης παχύ κόκκινο μολύβι για υπογραμμίσεις και σημειώσεις. Το γεγονός ότι ο ίδιος κώδικας έχει αριθμηθεί ως «1» συνηγορεί στην απόδοση της αριθμησης στον Αραπίδη. Απομένουν, βέβαια, δύο σημαντικές ενστάσεις. Η πρώτη είναι γιατί ο Αραπίδης προέβη σε μια τόσο αυθαίρετη αριθμηση χωρίς να λάβει υπόψη χρονολογικά κριτήρια, αν και τουρκομαθής. Μια πιθανή απάντηση είναι ότι ίσως αυτή να ήταν μια πρώτη, πρόχειρη αριθμηση με σκοπό να αποτυπωθεί ο ακριβής αριθμός των τότε σωζόμενων κωδίκων και μόνο.

Για τη δεύτερη ένσταση είναι πιο δύσκολο να βρεθεί απάντηση. Εάν την αριθμηση είχε κάνει ο Αραπίδης, θα αναμέναμε να έχει αριθμήσει πενήντα τέσσερις κώδικες και όχι πενήντα έξι, αφού τόσους αναφέρει στον κατάλόγό του και αφού η αριθμηση των κωδίκων δεν ακολουθεί τη σειρά κάποιου καταλόγου, ώστε να έχουν αφαιρεθεί κενά (π.χ. για τους χαμένους κώδικες 20 και 38). Με βάση τις σωζόμενες πληροφορίες, καταμέτρηση πενήντα έξι κωδίκων δεν μπορεί να έγινε από το 1949 και εξής.

Η σελιδαρίθμηση

Ακόμη πιο περίπλοκο είναι το ζήτημα της σελιδαρίθμησης των σπαράγγων και φύλλων που συγκροτούν τους άδειους τόμους. Η σελιδαρίθμηση έχει γίνει με μολύβι – η εντύπωσή μου είναι πως πρόκειται είτε για χέρι ηλικιωμένου είτε για γραφή παλιομοδίτικη – και όχι σε σταθερό σημείο. Άλλες σελίδες είναι αριθμημένες στην κορυφή, άλλες στο κάτω μέρος, μερικές στο μέσο και οι υπόλοιπες σε κάποιο σημείο του πλαϊνού περιθωρίου.

Στην παρούσα κατάσταση οι άδειοι τόμοι αποτελούνται από σπαράγγα χωρίς συνέχεια στην αρίθμηση τους. Στην απλούστερη περίπτωση, υπάρχει μια συνεχής αρίθμηση που δεν ξεκινάει όμως από το «1», όπως θα περίμενε κανείς. Επί παραδείγματι, οι σελίδες του κώδικα 25 φέρουν αρίθμηση 455-66. Στην περίπτωση όμως κωδίκων αποτελούμενων από περισσότερα από ένα σπαράγγα υπάρχει ασυνέχεια, η οποία σε κώδικες με πολλά σπαράγγα είναι ιδιαίτερα έντονη. Παραδείγματος χάριν, οι σελίδες του κώδικα 79 αριθμούνται με την εξής σειρά: 250-56, 285-88, 264-65, 440-43, 398-425, 666-69, 1023-24, 989-1004, 153-63, 47-50, 396-97, 426-27, 251-76.

Με μια πρώτη ματιά ή αν κάποιος εξετάσει μεμονωμένους τόμους, η εικόνα φαίνεται παράλογη. Γιατί να μη σελιδαριθμείται ο κάθε κώδικας κανονικά από το «1» και με συνεχή αρίθμηση; Όταν εξετάσουμε όμως τη σελιδαρίθμηση όλων των κωδίκων συγκεντρωτικά, η εικόνα αλλάζει και αποκτά νόημα. Τι συμβαίνει λοιπόν;

Αν σημειώσουμε τους αριθμούς των σελίδων συνολικά, βλέπουμε ότι υπάρχει σχεδόν αδιάσπαστη συνέχεια στην αρίθμηση τους. Το ζήτημα είναι ότι φαίνεται να υπάρχουν δύο (και σε κάποια σημεία περισσότερες) σειρές αρίθμησης που «τρέχουν» παράλληλα. Η μία φαίνεται να καταλήγει στον αριθμό 1452 και η άλλη στον αριθμό 1276. Σελίδες αριθμημένες ως 1-32, 47-140, 153-250, 257-76, 279-402 υπάρχουν τρεις φορές. Σελίδες αριθμημένες ως 251-56 και 403 υπάρχουν τέσσερις φορές. Στο παράρτημα προτείνονται δύο σειρές, αλλά αυτές είναι απλώς ενδεικτικές, γιατί δεν υπάρχουν στοιχεία ή σημάδια που να διακρίνουν τη μία από την άλλη (αν ήταν άνω μόνο δύο και όχι περισσότερες). Σε πολλές περιπτώσεις ανοίγονται δύο και τρεις εναλλακτικοί δρόμοι και απαιτείται περαιτέρω κωδικολογική έρευνα προκειμένου να καταλήξει κανείς με σσφάλεια σε συνέχειες και ασυνέχειες. Σκοπός μου είναι κυρίως να δείξω πώς από μια πρώτη ταξινόμηση προκύπτει ότι η σελιδαρίθμηση παρουσιάζει αξιοσημείωτη συνέχεια παρά τα όποια κενά και τις επιμέρους επικαλύψεις.

Δύο ακόμη παρατηρήσεις πρέπει να γίνουν σε αυτό το σημείο: η μία είναι πως, όπως είναι σελιδαριθμημένα, τα σπαράγγα δεν παρουσιάζουν καμιά σειρά από άποψη χρονολογική ή ένταξης σε κώδικες. Εντούτοις, η πλειοψηφία των σελίδων 1-300 ανήκει στους πρώτους πενήντα κώδικες της Βέροιας. Η δεύτερη παρατήρηση αφορά στο σημείο όπου γίνεται η αρίθμηση: ιδίως από τη σελίδα 279 και μετά, η μία σειρά τείνει να έχει την αρίθμηση στην κορυφή ή, γενικά, στο πάνω μέρος της σελίδας και η άλλη στο κάτω. Μπορεί να είναι τυχαίο, αλλά πιθανότατα δηλώνει κάποια τάση, δηλαδή ότι εκείνος που αρίθμωσε σημείωσε τον αριθμό σελίδας σε κάποιες σελίδες ψηλά, ενώ ξεκινώντας να αριθμεί κάποια άλλη ενόπτη αρίθμωσε κατά βάση χαμηλά.

Τι σημαίνουν όμως όλα αυτά; Δηλώνουν καταρχήν πως η αρίθμηση αφορά και αποτυπώνει την κατάσταση του υλικού σε φάση προγενέστερη από τη σημερινή ταξινόμηση. Αν λάβουμε ως δεδομένο ότι οι σελιδαριθμήσεις ήταν συνεχείς, ακόμη και αν υπήρχαν δύο παράλληλες σειρές, η ύπαρξη σχεδόν αδιάλειπτης συνέχειας σημαίνει ότι σώζεται σήμερα ο μεγαλύτερος όγκος του υλικού που υπήρχε την εποχή που έγινε η σελιδαρίθμηση, με μικρές μόνο απώλειες. Η υποψία όμως ότι μπορεί να υπήρχαν πάνω από δύο σειρές αρίθμησης και οι υπάρχουσες ασυνέχειες και ανακολουθίες στη σελιδαρίθμηση δεν επιτρέπουν την εξαγωγή ασφαλούς συμπεράσματος.

Κατά δεύτερον, φαίνεται, όπως σημειώθηκε πιο πάνω, πως αυτός που έκανε την αρίθμηση δεν είχε τις γνώσεις, το χρόνο ή ίσως την πρόθεση να ταξινομήσει το υλικό με τρόπο μεθοδολογικά σωστό. Σπαράγγα και μεμονωμένα φύλλα αλληλοδιαδέχονται το ένα το άλλο χωρίς να δίνεται προσοχή ούτε σε χρονολογίες ούτε καν στο μέγεθός τους. Άφθονα παραδείγματα μπορούν να παρατεθούν, αλλά αρκεί ένα: τα σύνολα σελίδων 47-50 που ανήκουν στον κώδικα 79 και 51-54 από τον κώδικα 67 διαφέρουν και ως προς τη χρονολογία και ως προς το σχήμα. Εκτός από τέτοια φαινόμενα υπάρχουν και μικρές αβλεψίες που ενισχύουν την άποψη ότι η σελιδαρίθμηση έγινε με κάποια σπουδή. Στον κώδικα 93 ένα φύλλο φέρει την αρίθμηση 271-72. Στην πραγματικότητα, και όπως είναι προφανές από τα σημάδια της βιβλιοδεσίας, η υπ' αριθμόν 272 σελίδα ήταν εκείνη που προηγήτο της 271 και θα έπρεπε να είχε αριθμηθεί πρώτη. Επιπλέον, υπάρχουν παραδείγματα σπαραγγμάτων των οποίων κάποια σελίδα ή φύλλο δεν έχει αριθμηθεί, επειδή εκείνος που πρόβη στην αρίθμηση το προσέπερασε από αμέλεια¹⁰.

Οι παρατηρήσεις αυτές συνηγούνται και πάλι υπέρ της άποψης ότι στόχος ήταν να καταγραφεί απλώς ο συνολικός αριθμός των δεμένων κωδίκων και των λυτών φύλλων. Το ζήτημα είναι, βέβαια, γιατί δεν έγινε συνεχής αρίθμηση

αλλά δύο, τρεις ή και τέσσερις παράλληλες. Μία πειστική, καταρχήν, απάντηση είναι πως τα σύνολα αυτά ανταποκρίνονταν στα δύο ή τρία κατά εποχές δέματα ανεξάρτητων φύλλων και σπαραγμάτων που αναφέρονται στα έγγραφα που παρατέθηκαν προηγουμένως. Σε καμιά περίπτωση δεν μπορεί να δοθεί ασφαλής απάντηση αν δεν έχουμε περισσότερες πληροφορίες για την ιστορία του αρχείου.

Σε ποιον μπορεί να αποδοθεί η σελιδαρίθμηση; Μπορούν να γίνουν διάφορες υποθέσεις. Μία εκδοχή είναι ότι έγινε σε χρόνο προγενέστερο από την εποχή που ο Αραπίδης ήταν διευθυντής του αρχείου, ίσως όταν συγκροτήθηκαν τα δύο δέματα που ανέφερε ο Σιγάλας. Αυτό όμως έρχεται σε αντίφαση με τη μαρτυρία Βασδραβέλλη περί αδυναμίας κατάταξης του υλικού των κωδίκων. Ο Βασδραβέλλης φαίνεται να έχει δημοσιεύσει καταχωρίσεις που βρίσκονταν τόσο σε δεμένους τόμους όσο και σε σπαράγματα και, αν έφεραν αρίθμηση, θα ήταν λογικό να την έχει παραθέσει, όπως έκανε στον τόμο με τις καταχωρίσεις του ιεροδικείου Θεσσαλονίκης.

Αν η μαρτυρία Βασδραβέλλη είναι αξιόπιστη, είναι λογικό να υποτεθεί πως οι κώδικες αριθμήθηκαν από τον Αραπίδη¹⁷. Δεδομένου όμως ότι δεν μπορεί να βρισκόταν σε αδυναμία να αριθμήσει κατά τρόπο τουλάχιστον χρονολογικό, ίσως έκανε την αρίθμηση βιαστικά, γιατί αποκλειστικός του σκοπός ήταν να εκπλήσει το μέγεθος του αρχείου. Το πρόβλημα είναι πως ο γραφικός χαρακτήρας εκείνου που έκανε τη σελιδαρίθμηση δείχνει διαφορετικός από εκείνον των επεμβάσεων στον τόμο που επεξεργάστηκε ο Αραπίδης. Μια εναλλακτική εκδοχή είναι να προέβη σε αρίθμηση η υπάλληλος που ήταν υπεύθυνη για το Μ.Τ.Ι.Α. και ανέφερε το 1975 ότι οι σελίδες των κωδίκων ήταν περίπου 10.000.

Θα άξιζε επίσης να αναζητηθούν πληροφορίες για τη σελιδαρίθμηση των ιεροδικαστικών κωδίκων της Βέροιας που βρίσκονται στο Μόναχο, ώστε να γίνουν συγκρίσεις και να διαπιστωθεί αν αποχωρίστηκαν από τον κύριο όγκο του αρχείου πριν ή μετά τη σελιδαρίθμηση. Ανάλογα θα μπορούσε να πράξει κάποιος και για τους κώδικες που βρίσκονται στην Τουρκία¹⁸, αλλά είναι λογικό να φανταστούμε πως η αρίθμηση με σύγχρονους αριθμούς έγινε μετά την απελευθέρωση της πόλης από τους Τούρκους και πως οι ευρισκόμενοι στην Τουρκία κώδικες μεταφέρθηκαν εκεί σε άγνωστη χρονική στιγμή χωρίς να τεθούν ποτέ υπόψη των ελληνικών αρχών¹⁹.

Σε ό,τι αφορά τη σχέση μεταξύ παλιότερης σελιδαρίθμησης και σύγχρονης συγκρότησης των κωδίκων, μπορούν να γίνουν διάφορες παρατηρήσεις. Παραδείγματος χάριν, ο κώδικας 26 καλύπτει την περίοδο 1080-81 από Εγίρας και ο κώδικας 27 την περίοδο 1080-85. Ο δεύτερος σώζεται δεμένος σε ένα σώμα. Η σελιδαρίθμισή του έγινε με μολύβι, οι αριθμοί είναι υπογραμμισμένοι

και έχουν ως εξής: 1, 46-284 και έντεκα λευκές σελίδες χωρίς αρίθμηση. Λείπουν δηλαδή οι σελίδες 2-45. Ακριβώς αυτές οι σελίδες, αριθμημένες με μολύβι και με υπογράμμιση, συγκροτούν τα τρία σπαράγματα από τα οποία αποτελείται ο κώδικας 26. Τα δύο από τα τρία σπαράγματα είναι δεμένα μεταξύ τους με το σπάγκο της βιβλιοδεσίας.

Οι κώδικες 73 και 75 αποτελούν ακόμη μια περίπτωση ανάλογη, αλλά και πολύ διαφορετική. Το σπάραγμα του πρώτου φέρει αριθμούς σελίδων 12-23 με μπλε μελάνι, ενώ οι σελίδες του δεμένου κώδικα 75 είναι αριθμημένες από το 24 ως το 99, επίσης με μελάνι. Εντούτοις, τα δύο σπαράγματα είναι άσχετα μεταξύ τους, άρα σωστά χωρίστηκαν. Οι δύο ομάδες φύλλων είναι διαφορετικών μεγεθών και απέχουν μεταξύ τους εκατό χρόνια. Τα φύλλα του κώδικα 73 καλύπτουν τα έτη 1058-62 από Εγίρας (1648-52), ενώ εκείνα του 75 τα έτη 1163-64 (1750-51). Σε αυτούς τους κώδικες μπορούν να προσκολληθούν και άλλοι τρεις με τη διαφορά ότι οι αριθμοί είναι μεν γραμμένοι με μελάνι σαν να προέρχονται από δεμένο κώδικα, φέρουν όμως επιπλέον και υπογράμμιση. Ο κώδικας 81 των ετών 1172-73 από Εγίρας (1758-60) περιέχει φύλλο με αρίθμηση 4-5, ο κώδικας 83 (1173/1759) φύλλο με αρίθμηση 6-7 (ο τόμος διασώζει εξώφυλλο και την άκρη δεύτερου φύλλου) και ο κώδικας 56 (1129-30/1717-18) δίφυλλο με αρίθμηση 8-11.

Παραδείγματα τώρα όπου τα σπαράγματα κακώς αποχωρίστηκαν: τα σπαράγματα με αριθμούς σελίδων 551-52, 555-56 (κώδ. 35 των ετών 1098-99) και 553-54 (κώδ. 34 του έτους 1099) ταιριάζουν μεταξύ τους και μάλλον ανήκαν στον ίδιο κώδικα, όπως φαίνεται από λεκέδες στο χαρτί, αλλά και από τις τρύπες για τη βιβλιοδεσία (τα κείμενά τους είναι αυτοτελή). Παρομοίως, η τελευταία καταχώριση του σπαράγματος με αριθμούς σελίδων 704-49 (κώδ. 58 ετών 1133-36) και η πρώτη του σπαράγματος με αριθμούς σελίδων 750-57 (κώδ. 59 των ετών 1135-36) αποτελούν μέρη της ίδιας καταχώρισης. Επομένως, τα δύο σπαράγματα που σήμερα εμφανίζονται ως τμήματα δύο διαφορετικών κωδίκων ανήκαν στην πραγματικότητα σε έναν και μόνο κώδικα.

Ακόμη απλούστερα παραδείγματα παρέμβασης μεταγενέστερης από το χρόνο της σελιδαρίθμησης: οι τέσσερις σελίδες ενός δίφυλλου του υπ' αριθμόν 82 κώδικα εμφανίζονται σήμερα με τη σειρά 103-104-101-102. Προφανώς το φύλλο που είναι σήμερα δεύτερο ήταν πρώτο όταν έγινε η σελιδαρίθμηση. Οι σελίδες ενός άλλου δίφυλλου του ίδιου κώδικα αριθμούνται 557-558-567-568, ακολουθούμενες από σπάραγμα με αριθμούς σελίδων 559-66. Τα δύο σπαράγματα ταιριάζουν. Αντί όμως το δεύτερο να είναι στο εσωτερικό του πρώτου, όπως ήταν κάποτε, το ακολουθεί.

Η επαλήθευση της τοποθέτησης των σπαράγγματων στη σωστή τους θέση κατά τρόπο επιστημονικό είναι ζήτημα ουσιωδέστατο, επί του παρόντος όμως η επισήμανση που έχει σημασία είναι πως σημαντικός αριθμός των σωζόμενων κωδικών είναι κώδικες πλασματικοί – όχι πλαστοί, αλλά συγκροτημένοι σε χρόνια πρόσφατα. Αξίζει επίσης να επισημάνουμε ότι σε κάποιες περιπτώσεις υπάρχει αναντιστοιχία μεταξύ της σειράς των σπαράγγματων των πραγματικών κωδικών στο αρχείο της Βέροιας και των μικροφωτογραφισιών τους. Επί παραδείγματι, στις μικροφωτογραφίες του υπ' αριθμόν 91 κώδικα παρουσιάζεται τελευταίο το σπάραγμα που στον πραγματικό κώδικα είναι πρώτο. Η τοποθέτηση του συγκεκριμένου σπαράγγματος στο τέλος είναι ορθή από χρονολογική άποψη, αλλά δημιουργεί πρόβλημα παραπομπής στον ερευνητή λόγω της ασυμφωνίας κωδικών και μικροφωτογραφιών.

Φυσικά, πέρα από τα –οπωσδήποτε σημαντικά– ζητήματα της σελιδαρίθμησης και ορθής ταξινόμησης των θαωματικών κωδικών, υπάρχει το πολύ ουσιαστικότερο θέμα της περιγραφής και κατανόησης του περιεχομένου τους. Ο υπάρχων στο αρχείο κατάλογος του καθηγητή Δημητριάδη είναι πολύ χρήσιμος και μπορεί να αποτελέσει οδηγό για οποιαδήποτε αναλυτικότερη και πληρέστερη καταλογογράφηση, η οποία απαιτείται να γίνει. Επιπλέον, εκτός από περιλήψεις των εγγραφών των κωδικών, μπορεί να μελετηθεί π.χ. το αν οι δικαστικού περιεχομένου κώδικες όντως σταματούν το έτος 1130 από Εγίρας (1718) και να εξαχθούν συμπεράσματα για τη διάσωση κωδικών με σχεδόν αποκλειστικά διοικητικό περιεχόμενο, κωδικών για το 18ο αιώνα (σύμφωνα με τον κατάλογο Δημητριάδη, έχουμε σχεδόν πλήρη σειρά κωδικών με αντίγραφα διοικητικών κειμένων για την περίοδο 1092-1198 [1681-1784]), καθώς και για τη σχέση δικαστικών και διοικητικών κωδικών. Επίσης, μπορεί να διερευνηθεί το αν συμπληρώνονταν περισσότεροι από ένας κώδικες ταυτόχρονα. Οι κώδικες 89 και 90 καλύπτοντο έτος 1183 από Εγίρας (1769-70). Στην πραγματικότητα, πρόκειται για σπαράγματα. Ο κώδικας 89 αποτελείται από ένα δίφυλλο, ενώ ο 90 από τα 3/4 φύλλου κολλημένου σε οπισθόφυλλο. Τα δύο σπαράγματα ανήκουν εμφανώς σε διαφορετικούς τόμους. Συμπληρώνονταν και οι δύο ταυτόχρονα; Διέφεραν ως προς το περιεχόμενο; Άγνωστο. Τέλος, τέσσερις κώδικες, οι 105 (1231-33/1816-18), 106 (1236-37/1821-22), 109 (1245-46/1829-31) και 110 (1247-49/1831-34), είναι γραμμένοι από κάποια σελίδα και μετά ανάποδα (από κάτω προς τα πάνω), όταν να συμπληρώνονταν ταυτόχρονα και από την πρώτη σελίδα προς την τελευταία και αντίστροφα και οι δύο τρόποι να συναντήθηκαν προς το μέσο. Στις περιπτώσεις αυτές φαίνεται πως το πρώτο μισό περιείχε διαταγές και το δεύτερο θρησκευτικούς οικονομικής/φορολογικής φύσεως²⁰.

Ίσως η προγραμματιζόμενη μεταστέγηση του αρχείου της Βέροιας σε ειδικά μετασκευασμένο για τους σκοπούς του κτήριο να αποτελεί την καλύτερη ευ-

καιρία για τη στελέχωσή του επιτέλους με ειδικευμένο προσωπικό που να μπορεί να αξιοποιήσει και να αναδείξει το ανεκτίμητο από κάθε άποψη περιεχόμενο των θαωματικών κωδικών της πόλης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΣΕΛΙΔΑΡΙΘΜΗΣΗ ΚΩΔΙΚΩΝ ΒΕΡΟΙΑΣ

Παρακάτω συγκεντρώνονται οι χειρόγραφοι αριθμοί σελίδων που φέρουν οι ιεροδικαστικοί κώδικες της Βέροιας με σκοπό να φανεί η συνέχειά τους. Πρώτα τίθενται οι αριθμοί σελίδων και κατόπιν ο αριθμός του κώδικα και τα έτη από Εγίρας που καλύπτει. Π.χ. «1-16 [2/1021-22]» σημαίνει «σελίδες αριθμημένες από το 1 ως το 16, ανήκουν στον κώδικα 2, που καλύπτει τα έτη 1021-22». Η τελευταία ένδειξη (σε παρένθεση) δηλώνει σε ποιο σημείο της σελίδας βρίσκεται η σελιδαρίθμηση: π = πάνω, κ = κάτω, μ = μέση, μπεξ = μέση πλάγια εξωτερικά, μπσο = μέση πλάγια εσωτερικά, ψηπεξ = ψηλά πλάγια εξωτερικά, ψησο = ψηλά πλάγια εσωτερικά, ψηκ = ψηλά κέντρο, ψηξ = χαμηλά πλάγια εξωτερικά. Οι αριθμοί των κωδικών ακολουθούν τα δελτία των Γ.Α.Κ. – Αρχείων Ν. Ημαθίας. Για τα έτη που καλύπτουν οι κώδικες έχει χρησιμοποιηθεί κατάλογος που συνέταξε η Ελένη Γκαρά και βρίσκεται στο αρχείο της Βέροιας. Όπου οι παρατηθέμενες σελίδες ξεκινούν από μονό αριθμό και καταλήγουν σε μονό ή ξεκινούν από ζυγό και καταλήγουν σε ζυγό, αυτός που αριθμήσε αμέλπησε να αριθμήσει κάποια σελίδα του σπαράγγματος. Αξίζει να παρατηρηθεί πως, ιδίως μετά τη σελίδα 300, οι περισσότερες σελίδες της αριστερής στήλης έχουν αριθμηθεί προς την κορυφή τους, ενώ εκείνες της δεξιάς στήλης στη βάση της σελίδας.

1-16 [2/1021-22] (μνεξ)	1-4 [4/1025-26] (μνεξ)
	5-14 [4/1025-26] (π, μνεξ)
	15-16 [16/1050-51] (π)

Μετά τη σελ. 16, όπου έχουμε σταματήσει, υπάρχουν δύο επιλογές:

17-32 [6/1028-29] (μνεξ)	17-18 [13/1043-44] (π)
	19-34 [9/1030-31] (π, μνεξ)
	35-42 [65/1145-48] (μνεξ)
	43-46 [9/1030-31] (μνεξ)

34-36 [29/1088] (μπεξ)	47-50 [79/1169-70] (n, μπεξ, μπεσ)
37-48 [30/1092-93] (n, μπεξ)	51-54 [67/1149-50] (n, μπεσ)
49-56 [43/1114-15] (μπεξ)	55-72 [70/1155] (μπεξ) (μικρό οχήμα)
57-60 [63/1140-43] (μπεξ)	73-76 [63/1140-43] (μπεξ)
61-76 [36/1098-99] (μπεξ)	

Μετά τη σελ. 76, όπου έχουμε σταματήσει, υπάρχουν δύο επιλογές:

77-88 [40/1109-10] (μπεξ)	77-98 [95/1190-91] (n, μπεξ)
89-92 [16/1050-51] (n, μπεξ)	99-116 [63/1140-43] (μπεξ)
93-96 [30/1092-93] (μπεξ)	
97-100 [38/1103-04] (μπεξ)	
101-104 [82/1173-75] (n)	
105-108 [65/1145-48] (n)	
109-112 [15/1049-51] (n)	
113-116 [81/1172-73] (n)	

Μετά τη σελ. 116, όπου έχουμε σταματήσει, υπάρχουν δύο επιλογές:

117-148 [9/1030-31] (n)	117-120 [63/1140-43] (μπεξ)
149-152 [40/1109-10] (n)	121-140 [42/1111-13] (μπεξ)

Μετά τη σελ. 152, όπου έχουμε σταματήσει (αριστερή στήλη), υπάρχουν δύο επιλογές:

153-156 [63/1140-43] (n)	153-163 [79/1169-70] (μπεξ, μ, n, κ)
157-160 [36/1098-99] (n)	164-177 [65/1145-48] (μπεξ, μπεσ, μ) [ως 176-77 και 164-75 ασαφές αν ανήκουν στην ίδια ενότητα]
161-184 [10/1026] (n)	
185-186 [9/1030-31] (n)	
187-209 [64/1144] (n)	178-185 [42/1111-13] (μπεξ)
210-211 [24/1078] (n, ψηξ)	186-201 [65/1145-48] (n, ψηξ, ψησ)
212-249 [36/1098-99] (n)	202-217 [4/1025-26] (μπεξ)
	218-221 [82/1173-75] (n, μπεξ)
	222-235 [81/1172-73] (n, μπεξ)
	236 [93/1186-87] (μπεξ)
	237-238 [61/1138-39] (μπεξ)
	239-248 [97/1193-94] (μπεξ, n, κ)
	249 [80/1170-71] (μ)

Μετά τη σελ. 249, όπου έχουμε σταματήσει, υπάρχουν δύο επιλογές:

250-251 [42/1111-13] (μπεξ)	250-256 [79/1169-70] (n)
252-253 [38/1103-04] (μπεξ)	
254-257 [49/1119-20] (μπεξ)	
258-263 [63/1140-43] (μπεξ, μ)	
264-265 [79/1169-70] (μπεσ, μ)	
266-267 [63/1140-43] (μπεξ, μ)	
268-270 [55/1127-28] (μπεξ, μ)	251-276 [79/1169-70] (n)
271-272 [93/1186-87] (μ)	
273-278 [46/1117-18] (μπεξ)	

Μετά τη σελ. 278, όπου έχουμε σταματήσει (αριστερή στήλη), υπάρχουν δύο επιλογές:

279-289 [5/1128] (n)	279-284 [88/1182] (μ, μπεξ)
290-309 [43/1114-15] (n)	285-288 [79/1169-70] (μ, μπεξ)
310-347 [53/1125-26] (n)	289-297 [95/1190-91] (μ, μπεξ)
[ως 312-26 και 310-11, 327-47]	298-301 [85/1178-79] (μπεξ)
348-367 [93/1186-87] (n)	302-317 [55/1127-28] (μπεξ, ψηξ)
368-391 [81/1172-73] (n)	318-333 [30/1092-93] (μπεξ)
392-403 [63/1140-43] (n, ψηξ)	334-351 [13/1043-44] (κ, ψηξ)
	352-355 [15/1049-51] (κ, ψηξ)
	356-363 [30/1092-93] (κ, ψηξ)
403-422 [55/1127-28] (n, ψηξ, ψηκ)	364-395 [51/1122] (μπεξ)
423-425 [85/1178-79] (n)	396-397 και 426-427 [79/1169-70] (κ)
426-429 [85/1178-79] (n)	398-425 [79/1169-70] (κ)
	428-439 [61/1138-39] (κ)
	440-443 [79/1169-70] (κ)
1-80 [2/1021-22] (n)	444-467 [102/1213-14] (κ)
81-86 [9/1030-31] (n)	468-483 [13/1043-44] (κ)
87-224 [6/1028-29] (n)	484-548 [64/1144] (κ)
225-240 [13/1043-44] (n)	549-550 [94/1188] (κ)
241-324 [16/1050-51] (n)	551-552, 555-556 [35/1098-99] (κ)
325-340 [19/1058-60] (n, μπεξ, μπεσ)	553-554 [34/1099] (κ)
341-390 [20/1061-62] (n, ψηξ)	557-568 [82/1173-75] (κ)
391-442 [23/1077-78] (n, ψηξ)	569-586 [91/1184-85] (κ)
443-454 [33/1097-99] (n)	587-590 [82/1173-75] (κ)
455-466 [25/1079] (n, ψηξ)	591-606 [42/1111-13] (κ)
467-478 [63/1140-43] (n)	607-608 [50/1120-21] (κ)

479-533 [80/1170-7] (n)	609-612 [78/1167] (κ)
	613-615 [82/1173-75] (κ)
	616-619 [34/1099] (κ)
535-574 [57/1131-33] (n)	620-623 [42/1111-13] (κ)
575-582 [61/1138-39] (n, ψηφεξ, μ)	624-625 [91/1184-85] (κ)
583-598 [80/1170-7] (n)	626-633 [49/1119-20] (κ)
599-618 [59/1135-36] (n)	634-637 [88/1182] (κ)
619-626 [43/1114-15] (n)	638-738 [87/1179-8] (κ) (μικρό σκήμα)
627-646 [37/1102] (n) (μικρού σκήματος φύλλα)	739-770 [4/1025-26] (κ)
647-653 [52/1123-24] (n)	771-801 [20/1061-62] (κ)
654-657 [9/1030-3] (n)	802 [48/1118-19] (κ) (μπλε μολύβι)
658-661 [16/1050-5] (n)	

652-663 [30/1092-93] (n)	
664-665 [56/1129-30] (n)	
666-669 [79/1169-70] (n)	
670-673 [88/1182] (n)	
674-685 [95/1190-9] (n)	
686-699 [61/1138-39] (n, ψηφεξ)	
700-703 [30/1092-93] (μ)	
704-749 [58/1133-36] (n)	
750-757 [59/1135-36] (n)	
758-761 [85/1178-79] (n)	
762-765 [63/1140-43] (n)	

767-782 [85/1178-79] (n)	
783-790 [63/1140-43] (n)	
791-794 [68/115] (μ, ψηφεξ)	
795-802 [65/1145-48] (n)	

Μετά τη σελ. 802, όπου έχουν σταματήσει και οι δύο στήλες, υπάρχουν δύο επιλογές:

803-818 [71/1157] (n, ψηφεξ, μ)	803-818 [45/1117] (κ)
---------------------------------	-----------------------

Μετά τη σελ. 818, όπου έχουμε σταματήσει, υπάρχουν δύο επιλογές:

819-828 [43/1114-15] (n, ψηφεξ)	819-874 [57/1131-33] (κ)
829-844 [48/1118-19] (μψηφεξ)	875-882 [97/1193-94] (κ)
845-863 [91/1184-85] (n, ψηφεξ)	883-912 [30/1092-93] (κ)
864-865 [59/1152] (n) (είναι 664, αλλά μάλλον λάθος αντί για 864)	913-926 [16/1050-5] (κ)

866-867 [67/1149-50] (n)	
868-871 [81/1172-73] (n)	
872-891 [39/1107-09] (μψηφεξ)	
892-911 [82/1173-75] (n, ψηφεξ)	
912-915 [88/1182] (n, ψηφεξ)	
916-923 [91/1184-85] (n, ψηφεξ)	
924-926 [92/1185] (n)	

Μετά τη σελ. 926, όπου έχουν σταματήσει και οι δύο στήλες, υπάρχουν δύο επιλογές:

927-946 [80/1170-7] (n)	927-954 [58/1133-36] (κ)
947-962 [93/1186-87] (n)	955-970 [2/1122] (κ)
963-990 [95/1190-9] (n)	971-972 [31/1093-95] (κ)
991-1010 [82/1173-75] (n)	973-976 [16/1050-5] (κ)
1011-1022 [84/1175-76] (n)	977-988 [59/1135-36] (κ)
1023-1024 [79/1169-70] (μψηφεξ)	989-1004 [79/1169-70] (κ)
1025-1028 [89/1183] (μ)	1005-1007 [53/1125-26] (κ)
1029-1036 [82/1173-75] (n, ψηφεξ, μψηφεξ)	1008-1011 [50/1120-2] (κ)
1037-1053 [41/1110-13] (n, ψηφεξ)	1012-1145 [111/1250-5] (κ)
1054-1073 [59/1135-36] (n)	1146a-1146b [107/1240-42] (κ)
1074-1093 [47/1117] (n, ψηφεξ)	1147-1237 [108/1241-42] (κ)
1094-1184 [42/1111-13] (n, ψηφεξ)	1238-1276 [111/1250-5] (κ)
1185-1290 [62/1139-40] (n, ψηφεξ)	
1291-1452 [86/1078-80] (n, ψηφεξ)	

ΑΡΙΘΜΗΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΩΝ ΚΩΔΙΚΩΝ

Παρακάτω παρατίθενται οι αριθμοί που βρίσκονται στα εξώφυλλα των ιεροδικαστικών κωδικών της Βέροιας ακολουθούμενοι από τους αριθμούς των κωδικών σύμφωνα με τα μερινά δελτία του αρχείου και από τα έτη από Εγίρας που καλύπτουν. Οι αριθμοί είναι γραμμένοι στο εξώφυλλο με κόκκινο μολύβι σε λευκή ετικέτα, εκτός αν δηλώνεται διαφορετικά.

1 [15/1049-51] (κόν. μολύβι στο εξώφυλλο) (τον κώδ. 15 ανεξεργάστηκε ο Αραπίδης)	29 [84/1175-76] (κόν. μολύβι στο εξώφυλλο)
2 [60/1135-37] (κόν. μολύβι στο εξώφυλλο)	30 [8/1023-54]
2λ) [107/1240-42] (μπλε μολύβι)	31 [52/1123-24]
3 [120/1277-79]	32 [32/1096-97]
4 [125/1289-90]	33 [122/1281-82]
5 [113/1253-55]	34 λείπει
6 [121/1279-81] (κόν. μολύβι στο εξώφυλλο)	35 [106/1236-37]
7 [115/1259-61]	36 [72/1159-61] (κόν. μολύβι στο εξώφυλλο)
8 λείπει	37 [98/1194-96]
9 [110/1247-49]	38 λείπει
10 [118/1264-67]	39 [123/1283-87]
11λ) [19/1058-60] (διακρίνεται μόνο το πρώτο ψηφίο)	40 [117/1261-64]
12-13 λείπουν	41 λείπει
14 [39/1107-09]	42 [127/1287-88]
15-16 λείπουν	43 [16/1050-51]
17 [28/1083-85]	44 [116/1260-78] (κόν. μολύβι στο εξώφυλλο)
18 [17/1055-56]	45 [105/1231-33]
19 [27/1080-85]	46 [119/1272-76]
20 [67/1149-50]	47 [31/1093-95]
21 [44/1116-17] (κόν. μολύβι στο εξώφυλλο)	48 [104/1229-30]
22 [41/1110-13]	49 [126/1289-98]
23 [76/1163-65]	50 [124/1283]
24 λείπει	51 [112/1252-53]
25 [48/1118-19]	52 λείπει
26 λείπει	53 [1/1011]
27 [18/1057-58]	54 [12/1027/50] (μπλε μολύβι στο εξώφυλλο)
28 [14/1047-49]	55 [83/1173]
	56 [128/1298-1308] (μπλε μολύβι)

Στο εξώφυλλο του κώδ. 75 (1163-64) σημειώνεται με μπλε μολύβι: «Δόμου [Δόμα] Ιον».

Στο εξώφυλλο του κώδ. 109 (1245-46) υπάρχει μικρός ο αριθμός 245 γραμμένος με μαύρο μελάνι και οθωμανικά ψηφία.

ΚΩΔΙΚΕΣ ΠΟΥ ΕΧΟΥΝ ΕΞΩΦΥΛΛΟ ΧΩΡΙΣ ΑΡΙΘΜΗΣΗ (ΚΑΤΑ ΤΑ ΔΕΛΤΙΑ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ)

2/1021-22	(2 σπαράγματα, 96 σελίδες)
3/1022	(μόνο το εξώφυλλο επιβιώνει)
7/1020-66	(δεμένος κώδικας)
11/1036-37	(200 δεμένες σελίδες)
23/1077-78	(52 άδεις σελίδες)
24/1078	(4 σελίδες αποκολλημένες από το εξώφυλλο)
29/1088	(4 σελίδες αποκολλημένες από το εξώφυλλο)
42/1111-13	(διάφορα άδεια σπαράγματα)
43/1114-15	(4 άδεια σπαράγματα, 46 σελίδες)
49/1119-20	(δεμένος κώδικας είχε 52 σελίδες [οι σελ. 40-51 βρίσκονται στον κώδ. 51])
54/1127	(μόνο το εξώφυλλο επιβιώνει)
66/1147-48	(ίχνη επικέτας) (δεμένος κώδικας, 50 σελίδες)
74/1161-63	(ίχνη επικέτας) (δεμένος κώδικας, 92 σελίδες)
85/1178-79	(5 σπαράγματα, 44 σελίδες που μάλλον ανήκαν στον ίδιο κώδικα)
92/1185	(6 σελίδες, το πρώτο φύλλο είναι κολλημένο στο εξώφυλλο)
96/1192	(μόνο το εξώφυλλο επιβιώνει)
99/1199-1200	(64 δεμένες σελίδες)
114/1256-59	(216 δεμένες σελίδες)

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

* Χρονικό σημείο αναφοράς του άρθρου αποτελεί ο Απρίλιος του 1999. Θα ήθελα να ευχαριστήσω την κα Θεοπίστη Χατζηπαπά, προϊσταμένη των Γ.Α.Κ. – Αρχείων Ν. Ημαθίας, για τη ζεστή υποδοχή που μου επεφύλαξε όσες φορές επισκέφθηκα το αρχείο της Βερόιας.

1 Για την ιστορία των κωδίκων και του αρχείου βλ. Βασδραβέλλης 1942, σελ. β-γ. Βασδραβέλλης 1954, σελ. ε-στ. Διαμαντής 1973, σελ. 384-91. Χατζηπαπά 1997, σελ. 4. Πολλές πληροφορίες για τα δύο αυτά θέματα υπάρχουν στα λυτά έγγραφα του φακέλου «Μ.Τ.Ι.Α. Βερόιας – Διοικητική Αλληλογραφία» Φ340Γ, Φ342Α (υποφάκελοι «1968», «1973» και «1975»), Φ344 (υποφάκελοι «Πρακτικά παραλαβής κλπ.», «Εισαγγελία», «Δίγμα Ιδρύσεως, Σχετικά Περί Λειτουργίας», «Διορισμός Αραπίδου» και «Μακεδονικών Ιστορικών Αρχείων») και Φ345 των Γ.Α.Κ. – Αρχείων Ν. Ημαθίας. Αντίτυπα κάποιων από αυτά βρίσκονται και στο φάκελο «Μεταφράσεις Ιεροδικαστικών Κωδίκων Β (φάκελος Αραπίδη)». Στα έγγραφα αυτά στηρίζονται οι παράγραφοι που ακολουθούν. Είναι δυνατό να γραφτεί μια αρκετά λεπτομερής περιγραφή της ιστορίας των κωδίκων στον 20ό αιώνα με βάση τις πληροφορίες που περιέχουν αυτά τα έγγραφα, αλλά μια τέτοια αφήγηση, που θα περιλάμβανε επί παραδείγ-

- ματι τα ονόματα των μελών των επιτροπών που διαχειρίστηκαν τους κώδικες, βρίσκεται εκτός των πλαισίων του παρόντος άρθρου.
- Τα σχετικά με το αρχείο έγγραφα δεν είναι ταξινομημένα πέρα από την ένταξή τους σε φακέλους και υποφακέλους. Για το λόγο αυτό δε στάθηκε δυνατό να παρατεθούν παραπομπές.
 - Ο ίδιος ακριβώς πίνακας δημοσιεύτηκε και στο Διαμάντης 1973, σελ. 386. Ο Διαμάντης επεσήμανε ότι ο κατάλογος αυτός είναι εκείνος που είχε ετοιμάσει ο Κανάκης το 1921 με τη διαφορά πως ο τελευταίος δεν είχε τη ρήσει χρονολογική σειρά στην αρίθμηση.
 - Σιγάλας 1939, σελ. 148, 154-56.
 - Σε αντίθεση με πρακτικό του 1949 που αναφέρει πως οι κώδικες μεταφέρθηκαν στο κατάστημα Πολυζωΐδη «άμα τη κηρύξει του Ελληνοϊταλικού πολέμου κατ' Οκτώβριον 1940», ο Βασδραβέλλης αφήνει να εννοηθεί ότι η μεταφορά των κωδίκων έγινε στο διάστημα της γερμανικής κατοχής και όχι νωρίτερα (Βασδραβέλλης 1954, σελ. στ').
 - Κατά το πρακτικό που συντάχθηκε, στάθηκε αδύνατο να βρεθούν τα κλειδιά των λουκέτων του κιβωτίου με τους κώδικες και τελικά το παραβίασε τεχνίτης. Σύμφωνα με έγγραφο του 1952, οι δώδεκα τόμοι είχαν σταλεί στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης πριν από το Β' Παγκόσμιο πόλεμο. Κατόπιν φυλάχθηκαν στο ταμείο του Δήμου Βέροιας και, όταν κήκε το δημαρχείο στις 4 Μαΐου 1944, μεταφέρθηκαν και αυτοί στο υπόγειο του καταστήματος των αδελφών Πολυζωΐδη.
 - Προς υπενθύμιση, η αναφορά του Σιγάλα είναι η τελευταία βέβαιη γραπτή μαρτυρία για πενήντα έξι κώδικες στη Βέροια. Βλ. πιο κάτω μεταγενέστερη αναφορά μη αυτόπτη μάρτυρα (έγγραφο με ημερομηνία 25 Ιανουαρίου 1952).
 - Πρόσφατα ο Γεώργιος Σαλακίδης και ο Κωνσταντίνος Καμπουρίδης συνέταξαν περιληπτικές μεταφράσεις των κωδίκων 18 (1057-58 από Εγίρας) και 19 (1058-60) αντίστοιχα στα πλαίσια του ευρωπαϊκού προγράμματος *Raphael*.
 - Ο κατάλογος Αραπίδη διαφέρει από εκείνον του Σιγάλα μόνο σε ελάσσονα σημεία, π.χ. ως προς τα έτη που καλύπτουν οι κώδικες 2 (1031 κατά Σιγάλα, 1031-61 κατά Αραπίδη) και 21 (1123-25 κατά Σιγάλα, 1123 κατά Αραπίδη). Ο κώδικας που καλύπτει τα έτη 1223-26 φέρει τον αριθμό 32 στον κατάλογο Σιγάλα και 35 στον κατάλογο Αραπίδη. Από τον υπ' αριθμόν 33 ως τον υπ' αριθμόν 56 κώδικα του καταλόγου Σιγάλα οι κώδικες του καταλόγου Αραπίδη προηγούνται κατά μία θέση (δηλαδή ο 33 του Σιγάλα είναι ο 32 του Αραπίδη), πλην του 36, που δεν αντιστοιχεί στον 35 αλλά στον 56 του καταλόγου Αραπίδη. Ο κώδικας που στον κατάλογο Σιγάλα φέρει τον αριθμό 43 και καλύπτει τα έτη 1260-78 στον κατάλογο Αραπίδη (όπου αριθμείται ως 42) φέρεται να καλύπτει τα έτη 1250-78. Αντίστοιχα, ο κώδικας 47 του καταλόγου Σιγάλα καλύπτει τα έτη 1274-76, ενώ ο κώδικας 46 του Αραπίδη καλύπτει την περίοδο 1272-76. Τέλος, στον κατάλογο Αραπίδη τίθενται δίπλα στους κώδικες 31, 34, 35, 36 τα γράμματα γ, α, δ, β αντίστοιχα, χωρίς να διευκρινίζεται γιατί ή τι σημαίνουν.
 - Το έγγραφο αυτό αναφέρει όμως λανθασμένα ότι τα «λοιπά, ατάκτως ευρεθέντα έγγραφα [αποτελούσαν] ίσως δύο τόμους».

- 11 Διαμάντης 1973, σελ. 386. Σύμφωνα με το σημερινό κατάλογο του αρχείου, ο υπ' αριθμόν 1 κώδικας καλύπτει το έτος 1011. Τα έτη 1282-83 καλύπτονται από τους κώδικες 122-24, χωρίς να υπάρχει αυτούσιος κώδικας γι' αυτή τη χρονική περίοδο.
- 12 Βασδραβέλλης 1952, σελ. δ'. Πρέπει να επισημανθεί επίσης ότι παραδόξως οι καταχωρίσεις του τόμου του Βασδραβέλλη για τη Βέροια (Βασδραβέλλης 1954) ξεκινούν από το έτος 1004 από Εγίρας (1595, που έχει αποδοθεί λανθασμένα ως 1598 στο βιβλίο), ενώ όλοι οι κατάλογοι του υλικού του οθωμανικού αρχείου (Σιγάλα, Αραπίδη, Διαμάντης, Δημητριάδη) ξεκινούν από το 1011 (1602).
- 13 Σύμφωνα με έγγραφο με ημερομηνία 1 Φεβρουαρίου 1975, ο αριθμός των σελίδων των οθωμανικών κωδίκων υπολογιζόταν σε 10.000 περίπου.
- 14 Πρέπει να επισημανθεί πως υπάρχει μια διαφορά μεταξύ της αρίθμησης των κωδίκων σύμφωνα με τον κατάλογο Δημητριάδη και εκείνης που εμφανίζεται στα δελτία του αρχείου της Βέροιας και στους ίδιους τους κώδικες. Συγκεκριμένα, ο κώδικας υπ' αριθμόν 5 του δεύτερου καταλόγου είναι ο υπ' αριθμόν 55 του πρώτου. Οι δύο κατάλογοι ταυτίζονται πλήρως από τον κώδικα 56 και μετά.
- 15 1954, σελ. στ'.
- 16 Επίσης, κατά τρόπο συστηματικό δεν έχουν αριθμηθεί οι λευκές σελίδες.
- 17 Ο κος Δημητριάδης με πληροφόρησε προφορικά πως η σελιδαρίθμηση δεν έγινε από εκείνον ούτε από τη συνεργατιά του κα Κίρκη Γεωργιάδου. Τον ευχαριστώ θερμά για την ευγένειά του να μου δώσει αυτή την πληροφορία.
- 18 Βλ. Günay 1997, σελ. 109-10 και 113 για τους δώδεκα ιεροδικαστικούς κώδικες της Βέροιας που βρίσκονται στην Τουρκία. Ο Günay επισημαίνει πως δεν υπάρχουν ασφαλείς πληροφορίες για το πότε και πώς οι κώδικες αυτοί μεταφέρθηκαν στην Τουρκία. Εννέα από αυτούς τους κώδικες καλύπτουν έτη που δεν καλύπτονται από εκείνους που βρίσκονται στη Βέροια, δύο συμπίπτουν χρονολογικά με αντίστοιχους στη Βέροια και ένας καλύπτει περίοδο μεγαλύτερη των εκατό ετών.
- 19 Ο Βασδραβέλλης αναφέρει πως ένας κώδικας της Βέροιας μεταφέρθηκε στη Θεσσαλονίκη για κάποια δικαστική υπόθεση. Τον αναζήτησε στα δικαστήρια της πόλης, αλλά δεν μπόρεσε να τον εντοπίσει πουθενά (Βασδραβέλλης 1954, σελ. ζ').
- 20 Στους κώδικες του α' μισού του 17ου αιώνα ήταν συνήθης πρακτική να ξεκινούν ταυτόχρονα την καταχώριση ιεροδικαστικών εγγραφών από μπροστά και διοικητικών από πίσω, χωρίς όμως να γυρίζουν τους κώδικες ανάποδα. Ευχαριστώ την κα Ελένη Γκαρά για αυτή την πληροφορία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ❖ **Βασδραβέλλης 1942:** Βασδραβέλλης Ι. Κ., (εκδ.), *Ιστορικών Αρχείων Βεροίας – Εκλογάι*, Θεσσαλονίκη
- ❖ **Βασδραβέλλης 1952:** Βασδραβέλλης Ι. Κ., (εκδ.), *Ιστορικά Αρχεία Μακεδονία: Α' Αρχείων Θεσσαλονίκης 1695-1912*, Θεσσαλονίκη
- ❖ **Βασδραβέλλης 1954:** Βασδραβέλλης Ι. Κ., (εκδ.), *Ιστορικά Αρχεία Μακεδονίας: Β' Αρχείων Βεροίας – Ναούσης 1598-1886*, Θεσσαλονίκη
- ❖ **Διαμάντης 1973:** Διαμάντης Κ. Αθ., (εκδ.), *Τα περιεχόμενα των Γενικών Αρχείων του Κράτους. Τόμος Δεύτερος*, Αθήνα
- ❖ **Σιγάλας 1939:** Σιγάλας Α., *Από την πνευματική ζωή των ελληνικών κοινοτήτων της Μακεδονίας: Α' Αρχεία και Βιβλιοθήκαι Δυτικής Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη
- ❖ **Χατζηπαπά 1997:** Χατζηπαπά Θ., *Οι τουρκοί κώδικες των Αρχείων Ν. Ημαθίας*, εφημερίδα *Ημερησία*, αρ. φύλλου 4015, Βέροια, Τετάρτη 17 Σεπτεμβρίου 1997, σελ. 4
- ❖ **Günay 1997:** Günay V., *Rumeli'ye ait siciller ve Karaferye Kazası şer'iyecileri kataloğu*, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2, σελ. 103-13